

Finkesten Antlaşması ve Tarihî Bir Vesika Olarak Antlaşmanın Türkçe Metni

Mustafa BALCI *

Özet

Türkiye Türkçesi oğuz lehçesinin yazı dili olarak kurulup gelişen en büyük koludur. Osmanlı Devleti'nin resmî dili olarak gelişmiş ve 15-20. asırlarda küresel bir gücün temsilcisi olmuştur. Osmanlı Türkçesi dışında Oğuzca Azerbaycan ve Türkmen Türkçeleri ile de yazı dili olarak temsil edilmiştir. Bilinen duruma göre söz konusu olan son iki lehçe 20. asırda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla devlet dili olarak ortaya çıkabilmişlerdir.

İran, bir coğrafyanın adıdır. İran topraklarında Selçuklulardan sonra hüküm süren ve devleti yöneten ailelerin Türk soylu olmaları İran Devleti'nin bir Fars Devleti olarak kabul görmesini engellememiştir. Bunun temel sebeplerinden biri devleti temsil eden dil ile alakalı olmalıdır. Devletin resmî dilinin büyük oranda Farsça olduğunun kabul edilmesi o Devletin kimliğini de Farslara yöneltmektedir.

İran coğrafyasında Selçuklulardan sonraki dönemde devlet dilinin sadece Farsça mı olduğu, söz konusu dil yanında Türkçenin de değişik ihtiyaçlardan dolayı kullanılıp kullanılmadığı sarih değildir.

İran tarihinde Fransa ile imzalanmış bir antlaşma olmasından dolayı Finkonştayn Antlaşması İran Avrupa ilişkileri tarihi açısından mühimdir. Devletlerarası hukuki bir belge olarak 1807 yılında imzalanmış olan bahis mevzuu antlaşmanın İran'ı temsil eden nüshasının Türkçe olması Türkçenin de İran'ın resmî dili olarak kullanıldığını göstermektedir.

Bu çalışmada Finkonştayn Antlaşması'nın tarihî önemi üzerinde durulmakta ve Türkçe metnin çeviri yazısı verilmekte, Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi açısından çeşitli dil özellikleri üzerine bazı tesbitler ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finkonştayn Antlaşması, İran, Azerbaycan Türkçesi, Türkiye Türkçesi, resmî dil

* Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.
Elmek: mustafabal@yahoo.com

FİNCKENSTEIN AGREEMENT AND AS AN HISTORICAL DOCUMENT IT'S TURKISH TEXT

Abstract

Turkish is the largest branch of the Oguz dialect developing into a written language. Establishing itself as the official language of the Ottoman Empire, it served as the agent of a global power from the 15th to the 20th century. Apart from the Ottoman Turkish, the Oguz dialect was also represented by Azerbaijani and Turkmen as the other prominent written languages. The available literature reveals that these two branches could emerge as official languages only after the dissolution of the USSR in the late 20th century.

Historically speaking, Iran is the name designated for a geographical area. Successor dynasties of Seljukids being of Turkish origin did not prevent the country from being understood as a Persian state. This has mainly to do with the language representing the government. As Persian gained wide recognition as the official language, the government oriented its identity rather towards Persians.

Hence, it is still a question of uncertainty whether Persian was the only official language in the post-Seljukid Iran, or whether Turkish was used along with Persian for other purposes.

As it was a treaty concluded with France in the year 1807, the Treaty of Finkenstein is an important legal document for Irano-European relations. Since the official text representing the Iranian party was drawn up in Turkish, this could be evidence for the fact that Turkish was also used as an official language in Iran.

With particular emphasis upon the historical significance of the Treaty of Finkenstein, the present study presents the transcribed text of the treaty, as well as certain remarks on its linguistic features in terms of Turkish and Azerbaijani languages.

Keywords: Treaty of Finkenstein, Iran, Azerbaijani Turkish, Turkish, official language

Giriş

Dil insan hayatının her zaman ve zemininde insanla birlikte varlığını sürdürür. Ses, kelime, cümle olarak var olmasa bile düşünce ve hayal olarak insan zihni meşgul olduğu sürece dilin de insanla birlikte mevcut olması zaruridir.

İnsanın hayatta kat ettiği merhalelere göre çocuk dili, gençlik dili; toplumsal tabakalaşmaya göre halk dili, şoför dili, pazarcı dili; insan davranış ve inançlarına göre eğitim dili, bilim dili, edebiyat dili, din dili gibi adlandırmalara rastlamak mümkündür. Her bir adlandırmada dilin farklı yönlerinin öne çıktığı görülür. Dilin genel tarif ve tanımlarına bakıldığında da inceleme, araştırma veya çalışma alanlarına göre tarif edildiği veya tanımlandığını müşahede etmek mümkündür. Kişilerin dili kendi bakış açılarına, ilgilerine, yaklaşımlarına ve dil konusunu ele alış amaçlarına göre dil tarifinin veya tanımının şekillendiği görülür. Meselâ, “tabii bir vasıta” “canlı bir varlık”, gizli antlaşmalar sistemi”, “içtimaî ve millî bir müessese” (Ergin 2008:3-5); “göstergeler dizgesi” (Sausure 1998:45) “Varlığın evi” (Heidegger 1997: 47); “bir toplulukta, insanların birbirleri ile karşılıklı olarak anlaşmalarına yarayan bir bildirişim düzeneği” (Başkan 1988:102); “insanın bakışını, düşüncesini, hem kendini hem evreni kavrayışını şekillendiren” (Erkan 2014) ve ifade edilebilmesini sağlayan bir araç şeklinde çok farklı tanımlarla karşılaşabiliriz. Söz konusu tanım farklılıkları düşünme ve araştırma alanlarına, yöntemlerine göre çok daha fazla olabilir.

İran ile Fransa arasında imzalanan Finkesten Antlaşması, tarihî bir vesika olarak önemli olmasının yanında dil tarihi açısından da dikkate alınması gereken birkaç özelliğe sahiptir. Finkesten Antlaşması’nın Türkçe metni İran Türkleri açısından İran tarihinde Türkçenin resmî olarak kullanıldığına örnek teşkil eden bir metin olması bakımından mühimdir. Bu açıdan resmî dil ve devlet dili kavramları çerçevesinde olarak Türkçenin İran tarihindeki durumu kısaca tartışılacaktır. Dil özellikleri açısından bakıldığında ilk dikkati çeken husus metnin

tercüme oluşudur. Fransızcadan Türkçeye çevrilmiş bir metin olarak tercüme dili özellikleri göstermektedir. Çeviri dili özelliklerinden dolayı tercüme eden kişinin birtakım özelliklerine dair ipuçları vermektedir. 19. asrın başlarında Türkçenin iki lehçesini ilgilendiren é (kapalı e) ve -İp zarf fiil ekinin kullanımları bazı hususlar da incelenmeye değer görülmüştür.

Devlet Dili, Resmî Dil

İnsan, birlikte yaşamının bir gereği olarak örgütlü bir güç olup birtakım kurallar konmasını ve yönetmek fiilinin icrasını mümkün kılan devlet adlı bir olgu ile karşılaşır. Devlet, “Müstakilen idare olunan hükümet ve ülkesi” (Kamus-ı Türkî); “Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık” (TDK Türkçe Sözlük); “Belli bir toprakta bir hükûmet idâresi altında teşkilâtlanmış bulunan bağımsız siyâsî topluluk, milletin hukûkî şahsiyet kazanmış şekli” (Kubbealtı Lügati) gibi tanımlarla ifade edilir. Bütün tanımlarda göze çarpan husus örgütlenme ve idare etme kavramlarının ortak oluşudur.

Resmî dilin, yönetme, resmî uygulamalar, hukuk, eğitim ve haberleşme gibi temel alanlarda kullanılan dil olarak devleti temsil eden bir yönü de vardır. Devletin, kanun, yönetmelik, genelge, kararname gibi resmî belgelerinde ve yönetime taalluk eden diğer metinlerde karşılaşılan dil, resmî dilin kullanıldığı diğer alanlardan farklı bir şekle bürünmektedir. Üslup olarak âmirdir yani emredici, buyurgandır. Soğuktur, sözü en rahat anlaşılacak şekilde söyler, sanatlı ve süslü anlatımlara itibar etmez. Bu tür kullanımları yönüyle de her devletin bir resmî dilinin olması zarurettendir. Devletle toplum arasındaki irtibatı sağlayan resmî dil, devletlerarası alanda devlet dili veya müstakillğin göstergesi olarak kabul edilmiştir. 20. yüzyılın sonlarına doğru sömürgelelikten kurtulan ülkelere sömürge dilin resmî dil olarak kullanılmaya devam etmesi, millî dilin müstakillik göstergesi olarak kabul edilmesi genel kaidesini kısmen aşındırmış olsa da dil ile devlet arasındaki müstakillik ilişkisinin büyük oranda devam ettiğini düşünmek mümkündür.

Devletlerarası siyasette millî dil ile resmî dil konusunun millî ve milletler arası siyasette bağımsızlık sonrası Kırgız Türkçesinin resmî dil olma müca-

delesinin incelendiği “*Kırgızistan’da Dil Durumu Kırgızcanın İhyası*” başlıklı araştırma çağdaş bir örnek olarak düşünülebilir. (Uzman 2015)

Uzman’ın araştırmasında resmî dil ile devlet dili kavramları birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Elimizdeki belgenin tarihî, siyasi ve Türkçenin İran’daki varlığının ifadesi anlamında kullanım alanlarının tespiti için önemli görülmektedir.

Bu manada resmî dil teriminin, bir devletin kendi içindeki işleyişini, toplumla devlet arasındaki ilişkilerin tanzim edildiği, hukuk, eğitim, haberleşme, ticaret gibi alanlarda kullanılan dil için kabul edilmesi mümkündür. Resmî dil kavramının devletin iç işleyişi yanında milletler arası zeminde, diplomatik ilişkilerde, iki veya daha çok ülke arasında imzalanan çeşitli sözleşme ve antlaşmalarda bir devleti temsil eden dil için de kullanılan bir yönünün olduğu dikkate alınmalıdır.

İran ve Finkesten Antlaşması

İran adı bir coğrafyadan kaynaklanmaktadır. Bugünkü adı İran İslam Cumhuriyeti olan devletin kuruluşu 14. asrın başlarına Akkoyunlulara kadar gider. Daha sonra sırasıyla Karakoyunlu, Safevi, Afşar, Kaçar gibi Türk haneler tarafından kurulmuş ve yönetilmiş bir devlettir. Ülkeyi, 1925 yılına kadar Türklerin yönettiği ve bugün de hem nüfusunun hem de birçok dinî ve bürokratik görevin önemli bir kısmının Türkler tarafından deruhte edildiği dikkate alınırsa Türkçenin Farsça ile birlikte İran’da resmî dil olarak kullanılmış olması şaşırtıcı bir durum olmamalıdır.

19. asrın başlarında İran ile Fransa arasında imzalanan, tarihte Finkesten (Finkenstien/Finckenstein) Antlaşması olarak bilinen ve Fransa tarafında Fransızca¹, İran tarafında da Türkçe hazırlanan antlaşma metninin varlığı Türkçenin geç dönemlerde dahi Farsçayla birlikte İran’da devlet dili olarak kullanıldığının göstergelerinden birisidir.

Finkesten Antlaşması, Hicrî 22 Safer 1222 tarihinde Fransa ile İran ara-

¹ Antlaşmanın Fransızca metninin temininde ve tercümesinde yardımlarını gördüğüm Araştırma Görevlisi Mehmet Savan’a teşekkür ederim.

sında imzalanmıştır. Antlaşmanın Fransızcasının tarihi ise 4 Mayıs 1807² şeklinde tarihlenmiştir. Fransa ve İran devletleri arasında İmparator Napolyon'un Doğu Prusya'daki Finkesten Sarayı'nda akdedilen bir muahede olup iki devlet arasında resmî bir ittifak kurulmasına giden yolu açmıştır. Napolyon bu antlaşma ile İran'ın toprak bütünlüğünü temin etmiş, Gürcistan ve doğu Kafkasya'daki bir kısım toprakların Feth Ali Şah'ın mülkü olduğunu ve bu toprakların İran'a iadesi konusunda gerekli her türlü girişimde bulunacağını Şah'a vaat etmiştir. İmparator Napolyon ayrıca İran Şahına silah, subay ve askerî personel gönderme vaadinde de bulunmuştur. Buna karşılık ise İran'dan İngiltere'ye karşı savaş ilan etmesi, İran topraklarından tüm İngiliz vatandaşlarını çıkarması ve Hindistan'ın Fransa, İran ve Afganistan tarafından muhtemel bir ortaklaşa işgali konusunda Afganlarla fikir birliğine varması istenmiştir.³ İran Şahı ve Fransa İmparatorunun karşılıklı onayladığı Finkesten Antlaşması, tüm bu çaba ve vaatlere rağmen Fransa'nın diplomatik emellerine ulaşmasını sağlayamamış ve antlaşma şartlarının hiçbiri uygulanmamıştır. Kısa bir süre sonra İngiltere, Mart 1809'da İran'la akdedip Mart 1812'de nihai şeklini verdiği antlaşma ile Fransızları ülkeden çıkarmayı başarmıştır. Böylece Napolyon'un Hindistan'la ilgili düşünceleri fiiliyata geçememiştir.⁴

Metnin Dili

İran Türk tarihi açısından ve İran'da Türkçenin tarihî değerinin tespiti bakımından önemli olan antlaşma metni, dil tarihi açısından birtakım dikkat çekici özellikler barındırmaktadır. Kısa bir metin olmasına rağmen dilcilik açısından üzerinde durulması gereken söz konusu birkaç özelliğe göz atmakta fayda olacağı değerlendirilmiştir. Antlaşma metninin Fransızca hazırlanmış daha sonra da Türkçeye tercüme edilmiş olması muhtemeldir. Zira Fransızca metindeki bazı ayrıntıların Türkçe metinde mevcut olmayışı, asıl metnin Fransızca olarak

2 Hicrî 22 Safer 1222 tarihi, miladî 01 Mayıs 1807 tarihine tekabül etmektedir. Fransızca metnin tarihinin dört gün sonra olması antlaşma metnindeki birtakım tadilatların sonra konulmuş olmasından kaynaklanıyor olabilir.

3 *The Cambridge History of Iran*, Vol. 7 (From Nadir Shah to the Islamic Republic), Avery, Peter; Hambly, Gavin; Melville, Charles (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 381; Pirzadeh, Ali; *Iran Revisited: Exploring the Historical Roots of Culture, Economics, and Society (Arts, Research, Innovation and Society)*, Switzerland: Springer International Publishing, 2016, s. 140; Nezam-Mafi, Mansoureh Ettehadieh; "Qajar Iran (1795-1921)", *The Oxford Handbook of Iranian History* içinde, Touraj Daryaei (ed.), Oxford: Oxford University Press, s. 322.

4- Alexander Mikaberidze, *Definitive Treaty (1812), Conflict and Conquest in the Islamic World: A Historical Encyclopedia*, Vol. 2 içinde, California: ABC Clio, 2011, s. 269.

hazırlanmış olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Ciddi imla ve dilbilgisi yanlışlarının görüldüğü metni tercüme eden ve kaleme alan kişinin yazma becerisi olarak Türkçe, Arapça ve Farsçaya pek fazla vukufiyeti kesbetmediğini akla getirmektedir.

Örnekler:

1) İrsal kelimesi bazı yerlerde “İrsāl”, bazı yerlerde “İrsal” olarak yazılmaktadır.

2) Mezkûr kelimesi bazı yerlerde “mezkûr”, bazı yerlerde “mezḳûr” şeklinde geçmektedir.

3) Metinde 2 defa geçen kale kelimesi (*kal’a*) sonunda he harfi olmadan yazılmaktadır. Mal kelimesi de çokluk eki aldığı bir yerde “māları” şeklinde yazılmıştır.

Gerek İran’da gerekse Osmanlı coğrafyasında resmî metinleri yazmak üzere yetiştirilen kâtipler, vak’anüvisler, münşiler vs. resmî yazıcılar, Arapça ve Farsça imlâ konusunda metinde görülen çok bariz hataların metinlerinde bulunmasına izin vermezler. “İrsāl”, “mezkûr” ve “İkal’a” kelimelerinin imlâlarında görülen bariz hatalar, Türkçe metni kaleme alan şahsın bahsi geçen tarzda bir eğitim almadığının göstergesidir. “düşmâlık”, “ahd-nâmde” gibi imlâlar da yine Farsça yazma becerisinin çok iyi olmadığını göstermektedir. “fransa imparator(u) ve İtalya pâdişâh(ı) Rusya devleti”, “İrân şâh(m)ın mülkü”, “İtalya padişah(m)a” “İrân pâdişâh cenâbları(nı) n”, “İş”, “İşbu”, “bîr”, “deryâhında”, “İrân pâdişâh leşker-i mezkûru” gibi hatalardan da Türkçe kelimelerin imlâsında yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

é (kapalı e) sesinin durumu

“etmek” fiilinin imlâsında bazen ye harfinin kullanıldığı bazen de söz konusu harfin kullanımından sarfinazar edildiği durumlardan metni kaleme alan kişinin yazı ile çok iştigal etmediği anlaşılmaktadır.

Söz konusu fiilin bu tür ikili imlâsından metni yazan kişinin kapalı e konusunda mütereddit olduğu anlaşılmaktadır. Günümüz İran imlâsıyla yazılan Azerbaycan Türkçesinde “etmek” fiilinin bütün kullanımları ve تعيين ائديپ مثبتو ائتمه سينه

şeklinde ve şeklinde kapalı e sesini göstermektedir. Antlaşmanın asıl metninde “etmek” fiilinin imlâsı, *مَشْبُوتِ اَتَه سَهْدَه خَوَاضِ اِيْرَوب*, “meşbūt etmesine hāhiş édüb” ve *نَعْمِ اِدْوَر* “ta’yīn édüb” şeklinde iki türdür. *رَبَطِ اَنْتَمَه*, “رَبَطِ اَنْتَمَه” örneğinde de etmek fiili yine ye harfi kullanılmadan yazılmıştır. Keza eylemek yardımcı fiili de İran Azerbaycan Türkçesinde “تَبْدِيلِ نِيْلَه”, şeklinde iken antlaşma metninde *تَبْدِيلِ اِلْدِرَكِرَه* ve kapalı e harfini göstermeye ihtiyaç duyulmadığı anlaşılmaktadır.

Antlaşmanın 12. maddesinde görülen “olcekleri” şeklindeki imlâdan, yazarın kişinin konuşma dilini milletler arası bir metne dâhil edebilecek kadar yazı dilinden uzak olduğu, söz konusu kişinin kimliğinin tespitinde önemli ipuçları olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatini uyandırmaktadır.

Finkesten Antlaşması metninde Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin imlâlarında görülen mezkûr hataların okur-yazar bir İran veya Osmanlı insanından sadır olamayacağı aşîkârdır. Antlaşma metninin Fransızcadan tercüme edilmesini sağlayan ve Türkçe olarak kaleme alan kişinin Fransızca bilen ama Farsça bilmeyen, Türkçe metindeki hatalardan da Türkçe yazı dilini işlek ve hatasız kullanamayan bir kişi olmasını gerektiriyor. Metindeki Türkçenin hem Azerbaycan hem de Osmanlı Türkçesi özellikleri göstermesi bakımından yazarın İran, Osmanlı coğrafyası ve Fransa ile irtibatlı bir tüccar olabileceğini akla getirmektedir.

Metinde askerî ve diplomatik ıstılahlarda Osmanlı Türkçesinden aşına olunan birtakım kelimelerin kullanımı söz konusudur. Bunun en belirgin örneği subay anlamındaki “ofisiya” kelimesidir. Fransızca “*officier*” kelimesinden geçen bu kelime, Nizam-ı Cedid devrinde Osmanlı Türkçesi askerî terminolojisine girmiştir. Burada Osmanlı Türkçesinde “er” için Fransızca *soldat* kelimesinden alınan ve “saldat” şeklinde Türkçeleşen kelime hatırlanabilir.

“ednā meşrūh” gibi ifadelerde bulunma halinin konulmaması, “fransa imparator ve İtalya pādīşāh” gibi belirtisiz isim tamlamalarında ve “īrān šāh(in) in”, “italya pādīşāh(in)a” gibi birçok belirtili isim tamlamasında iyelik ekinin yazılmaması, tercümanın Türkçeyi sonradan öğrenmiş olduğu ihtimalini arttırmaktadır.

Antlaşmanın 12. maddesinde görülen “olcekleri” şeklindeki imlâdan, yazarın kişinin konuşma dilini milletler arası bir metne dâhil edebilecek kadar yazı

dilinden uzak olduğu, söz konusu kişinin kimliğinin tespitinde önemli ipuçları olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatini uyandırmaktadır.

Finkesten Antlaşması metninde Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin imlâlarında görülen mezkûr hataların okur-yazar bir İran veya Osmanlı insanından sadır olamayacağı aşîkârdır. Antlaşma metninin Fransızcadan tercüme edilmesini sağlayan ve Türkçe olarak kaleme alan kişinin Fransızca bilen ama Farsça bilmeyen, Türkçe metindeki hatalardan da Türkçe yazı dilini işlek ve hatasız kullanamayan bir kişi olmasını gerektiriyor. Metindeki Türkçenin hem Azerbaycan hem de Osmanlı Türkçesi özellikleri göstermesi bakımından yazarın İran, Osmanlı coğrafyası ve Fransa ile irtibatlı bir tüccar olabileceğini akla getirmektedir.

Metinde askerî ve diplomatik ıstıhlarda Osmanlı Türkçesinden aşına olunan birtakım kelimelerin kullanımı söz konusudur. Bunun en belirgin örneği subay anlamındaki “ofisiya” kelimesidir. Fransızca “officier” kelimesinden geçen bu kelime, Nizam-ı Cedid devrinde Osmanlı Türkçesi askerî terminolojisine girmiştir. Burada Osmanlı Türkçesinde “er” için Fransızca soldat kelimesinden alınan ve “saldat” şeklinde Türkçeleşen kelime hatırlanabilir.

“ednâ meşrûh” gibi ifadelerde bulunma halinin konulmaması, “fransa imparator ve İtalya pâdişâh” gibi belirtisiz isim tamlamalarında ve “İrân şâh(ın) ın”, “italya pâdişâh(ın)a” gibi birçok belirtili isim tamlamasında iyelik ekinin yazılmaması, tercümanın Türkçeyi sonradan öğrenmiş olduğu ihtimalini arttırmaktadır.

-Up/-Up zarf fiil ekinin durumu

Malum olduğu üzere -Ip zarf fiil eki Azerbaycan Türkçesinde, Türkiye Türkçesindeki görülen geçmiş zamana yakın bir tür geçmiş zamanı göstermektedir.

-Up eki Türkiye Türkçesinde de özellikle resmî metinlerde zarf fiil işlevinin yanında Azerbaycan Türkçesindeki işlevine yakın görevlerde kullanılmaktadır. Aşağıda Resmî Gazete’nin muhtelif senelerdeki sayılarından alınan örneklerde söz konusu kullanım görülecektir:

“Esas No: 1967/102 Karar No : 1968/ 62 Akçaören Köyünden tarafından aynı yerden aleyhine açılan boşanma davasında: Yapılan tebligata rağmen davalının adresi bulunamadığından boşanmalarına **karar verilmiş olup** ilân tarihinden 15 gün içinde işbu kararı temyiz etmediği takdirde kesinleşeceği ilânen tebliğ olunur.” 13 Şubat 1969

“Davacı vekili tarafından davalılar ve aleyhlerine açılan tazminat davasının Mahkememizde yapılan açık duruşmasında: Adresi bulunamayan davalıya ilânen dilekçe özeti ve duruşma gününün tebliğine **karar verilmiş olup**,’ın 6/4/1982 Salı günü saat 9.00’da duruşma salonunda hazır bulunması, aksi halde adına gıyap davetiyesi tebliğ edileceği tebligat yerine geçerli olmak üzere ilânen tebliğ olunur.” 18 Şubat 1982

“Askeri eşyayı kaybetmek suçundan sanık ... oğlu 1967 D.lu Yozgat Sorgun İlçesi Eymir Köyü nüfusunda kayıtlı olup, Alanya ... Mah. ... Cad. 76/1’de oturur, hakkında mehkememizce verilen 14/7/1992 gün ve 1992/28-331 esas ve karar sayılı ilamıyla As.C.K.nun 130, 647 sayılı K.nun 4 ve 6. maddeleri uyarınca Yedi gün müddetle hapis cezası **verilmiş olup**, bu cezası 35.000,— TL. para cezasına **çevrilmiş olup**, Tecil edilmiş, hazine zararı olan 240.000,— TL.nin sanıktan tahsiline karar verilmiş, ise de sanığın bü-tün aramalara rağmen bulunamaması nedeniyle 7201 sayılı Tebligat K.nunun 28, 29 ncü maddeleri gereğince Resmî Gazete’de ilânen tebliğine, tebligat tarihinden 15 gün içerisinde tebligatın yapılmış sayılacağı ilânen tebliğ olunur.” 7 Şubat 1993

“İzmir, Konak, Tepecik Köyü nüfusuna kayıtlı bulunan ... ve ... oğlu 1959 D.lu hakkında mahkememizce 6136 sayılı Yasaya muhalefet suçundan dolayı, 6136 Sy. 4 maddesi uyarınca 1.166.000,— TL. Ağır Para Cezası ve suç aleti kamanın müsaderesine **karar verilmiş olup**, karar ilânen tebliğ olunur.” 21 Mart 1995

Resmî Gazete’den alınmış olan örneklerin bazıları görülen geçmiş zaman ile ve müstakil cümleler hâlinde düşünülebileceği görülmektedir: Meselâ, 7 Şubat 1993 tarihli Resmî Gazete’deki “hapis cezası **verilmiş olup**,” ve “para cezasına **çevrilmiş olup**,” örnekleri; “Yedi gün müddetle hapis cezası **verildi**.” “Bu cezası 35.000,— TL. para cezasına **çevrildi**.” “Tecil edilmiş, hazine zararı

olan 240.000,— TL.nin sanıktan tahsiline karar verildi” şeklinde görülen geçmiş zaman eki kullanılarak müstakil cümleler hâline dönüştürüldüğünde anlatılmak istenen meselenin özünde herhangi bir değişikliğin olmadığı görülecektir. Türkiye Türkçesinde resmî dilin bir ifade şekline dönüşen, bir tür resmî üslup olarak kalıplaşan bu yapı Azerbaycan Türkçesinde dilin bütün alanlarına sirayet ederek müstakil bir zaman eki şeklinde kullanılır durumdadır.

Finkesten Antlaşması’nda karşılaşılan -Up zarf fiil eklerinin kullanıldığı yapıların bazılarının günümüz Azerbaycan Türkçesinde zaman eki olarak algılandığı ve müstakil cümleler şeklinde kabul edildiği görülmektedir:

فین کن اشتاین آنلاشماسی

فرانسه ایمپراطور و ایتالیا پادشاه جنابلاری و ایران شاه سعادتگاه
جنابلاری اتحاد عهدنامه ایله محبتین بنالاری مثبت ائتمه سینه خواهیش
اندىب بنا علیه رخصت کاميله ایله رخصتگزارلار تعیین اندىب، یعنی :

“Fin kon iştayn anlaşması

Fransa imparator ve italya padişah cenbabları ve iran şah-ı saadetgah cenabları ittihad-ı ahdname ile muhabbetin binaları mesbut étmesine hahiş édib binaen aleyh ruhsat-ı kamile ile ruhsat-güzar ta’yin édib. ya’ni:”

Günümüz Azerbaycan Türkçesinde de -Ip zarf fiil ekinin “ruhsat-güzar ta’yin édib” kullanımına uygun olarak görülen geçmiş zaman ekinin işlevine koşut kullanımlara sahip olduğu günlük gazetelerden alınmış şu metinlerde görülmektedir:

<http://www.azadliq.az/xeber/171076/171076/> adresinde “Məşhur aktrisa hamının gözlədiyi suala cavab verdi” başlığının altında haber şu cümlelerle başlamaktadır: “2017-07-27T14:54 xeber – Dünyaca məşhur amerikalı aktrisa Ancelina Coli, “Vanity Fair” adlı moda jurnalına Bred Pittlə boşanma prosesi haqda maraqlı açıqlamalar verib. Sputnik Azərbaycan xəbər verir ki, həmin ərəfədə çətin günlər keçirdiyini deyən A.Coli, uşaqlarından gizli hamamda ağladığını söyləyib.

“Mənim Pittlə münasibətim 2016-cı ilin yayında “First They Killed My Father” filminin Kambocadakı çəkilişləri əsnasında zəifləməyə başlamış-

dı. Sadəcə havadan və sudan danışmaq üçün bir yerə gələn insanlar kimi dik. Həyatımın ən çətin dövrü idi” — Ancelina Coli deyib.

“Bu soyuqluq bizi boşanmaya apardı. Onunla ayrılan zaman, əhvalım çox bərbad idi. Uşaqlara heç nəyi bürüzə verməmək üçün hamama girib, orada ağlayırdım. Heç nəyin əvvəlki kimi olmayacağını bilsəm də, uşaqlarda bu düşüncənin hakim olmasını istəməirdim” — aktrisa əlavə edib.

Qeyd edək ki, Bred Pitt və Ancelina Coli 2016-cı ilin sentyabrında boşanıblar.” Haberin başlığında görülen keçmiş zaman eki kullanılırken haber metninde -Ip zarffiil eki görülen keçmiş zaman ekinin işlevinde kullanılmıştır.

<http://kaspi.az/az/ermenistani-danisiqlar-masasina-oturmaa-mecbur-etmeliyik/> Kaspi gazete-sindeki haberde de -Ip zarffiil ekinin görülen keçmiş zaman işlevinde kullanıldığı haber metninde görülmektedir: “Bu günlərdə Ermənistanın xarici işlər naziri Edvard Nalbandyan “Qandzasar777” dini mərasimində iştirak adı altında Azərbaycanın işğal olunmuş Kəlbəcər rayonuna səfər edib. Ermənistan rəsmilərinin işğal altındakı Azərbaycan torpaqlarına bu kimi səfərləri həm ölkəmizin qanunvericiliyinə, həm də beynəlxalq hüquq normalarına ziddir. Bu məsələlərlə bağlı Azərbaycan dövləti dəfələrlə beynəlxalq təşkilatlara bəyanat ünvanlayıb, lakin vəziyyət dəyişməz olaraq qalır. Nalbandyanın səfəri ilə bağlı Azərbaycan xarici siyasət idarəsi artıq münasibət bildirib. Belə ki, XİN-nin mətbuat xidmətinin rəhbəri Hikmət Hacıyev qeyd edib ki, E.Nalbandyanın Kəlbəcər rayonuna getməsi və “Qandzasar777” dini mərasimində iştirak etməsi Ermənistan tərəfindən dövlət səviyyəsində tarixi və dini saxtakarlığa siyasi don geyindirilməsinin növbəti nümunəsidir. Onun sözlərinə görə, Azərbaycanın Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş Kəlbəcər rayonu ərazisində yerləşən bu alban xristian məbədinin adı “Qandzasar” deyil, Gəncəsərdir və erməni qriqoryan kilsəsi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Bu, Azərbaycan və beynəlxalq tarixçi mütəxəssislər tərəfindən tutarlı faktlarla sübut edilib.”

Antlaşma metninde bazı kelimelerin yer yer konuşma dilinin etkisiyle kaleme alındığı görülmektedir. 12. maddede “olacak” göze çarpan iki farklı imla şekli mevcuttur:

“müteveccih olcekleri”, “münāsib olcaqları”

Ayrıca “tedârik görüncekleri” şeklindeki yazılış şeklinden gelecek zaman ekinin imlâsının yaygınlık kazanmadığından konuşma dilindeki şeklinin tercih edildiği düşünülebilir.

Sonuç

Finkesten Antlaşması, genel Türk tarihinde İran coğrafyasında hüküm süren devletin aidiyeti açısından tarihî önemi haizdir. Metnin tarih ilmi haricinde dil tarihi açısından da değerlendirilebilecek birkaç yönü mevcuttur. Antlaşma metni Azerbaycan ve Osmanlı lehçelerinden ortak unsurların bir arada kullanıldığı bir malzemedir.

“Hahiş etmek” Azerbaycan Türkçesine ait bir birleşik fiildir. -Up zarfı ile ekinin zaman eki olarak kullanılmış olması yine Azerbaycan Türkçesinin bir özelliğidir. é kapalı konusunda istikrarsız bir tutumun gözlemlenmesi, söz konusu sesin Azerbaycan coğrafyasında bariz bir şekilde kullanılıyor olması metni kaleme alan kişinin Azerbaycan coğrafyasında mensup olmadığının göstergelerinden birdir. Söz konusu coğrafyayı bilen ancak Osmanlı Türkçesinin daha baskın olduğu bir izlenim uyandırmaktadır.

Gelecek zaman eki “-acak”ın “-cek” şeklinde yazılması konuşma dili olarak Osmanlı Türkçesinin baskın olduğunun göstergesidir. Ekin ilk ünlüsünün düşmesi her iki lehçede de rastlanılan ve vurgusuzluktan kaynaklanan bir ses hadisesidir. Ekin diğer seslerinde görülen öndamaklaşma temayülü ise Osmanlı/Türkiye Türkçesi ağızlarının bir özelliğidir. “-acak” eki Azerbaycan ağızlarında ve yazı dilinde gırtlak ünsüzleri olan “ğ” ve “h”ya doğru geliştiği bilinmektedir. Antlaşma metni Azerbaycan Türkçesi konuşma diline yatkın bir kişi tarafından kaleme alınmış olsaydı “-acağ” veya “-acaḥ” şeklinde yazılması beklenirdi.

Bahis mevzusu edilen göstergeler, Finkesten Antlaşması metninin, Farsça bilmeyen Türkçe ve Fransızca bilen biri tarafından kaleme alındığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Elimizdeki bu tarihî Türkçe metin, devrin Osmanlı ve Azerbaycan Türkçelerinin söz varlığı, ifade şekilleri, lakaplar açısından birbirine çok yakın olduğunu göstermektedir. Bu metin, Türk lehçelerini konuşanların tekrar birbirine yakınlaşabilmesinin tahakkuk ettirilebilir bir tasavvur olduğuna şahitlik eden küçük tarihî bir numune olarak dikkate alınmalıdır.

Finkesten Antlaşması

fransa imparator ve italya padişah cenâbları ve İran şah-ı sa'adetgâh cenâbları ittiḥād-ı 'ahd-nāme ile muḥabbetiñ binâları meşbūt etmesine ḥvāhiş édüb bināen-'aleyh ruḥşat-ı kāmile ile ruḥşat-guzârları ta'yîn édüb ya'ni

fransa imparator ve İtalya padişah tarafından devletiñ vezîri ve ser-kâtib-i a'zam çeleng-i humâyûn ile ve bâvîr ü bād-ı devletleri nişānlar ile müşerref olan mösyör huges-bernard maret nām me'mûr ve İran şah-ı şāhib-i destgāh ve sa'adetgāh taraflarından sefir-i bî-naẓîr 'ālî cāh ve rif'at-gāh mirzā muḥammed rıdā ḥān kāzbîn şehriniñ nāẓırı ve muḥammed 'ālî mîrzā ḥadretleriniñ vezîri ve muşārun-ileyhā ruḥşatnāmeleriniñ tebdîli eyledikten sonra ednā meşrûh olan māddeeleri rabṭ etmişler

madde 1

fransa imparator ve italya padişah cenâbları ve İran şah-ı sa'adetleri mābeyninde şulḥ u muḥabbet u ittiḥād inşāllahu te'ālā müstedām olsun

madde 2

fransa imparator ve italya padişah cenâbları İran şah cenâblarınıñ devletinde olan mülkleriñ ḥırāsetine kefîldir

madde 3

gürcistān iklimi ḥelāl İran şahınıñ mülkü olduğunu fransa imparatoru ve italya padişaha müşāḥḥas ve ma'lûmdur

madde 4

fransa imparator ve italya padişah rusya devleti gürcistāndan iḥrāca ve bütün İran ḥākinden iḥrāc ü terkine mecbûr eylemeleri için ve müstakbel 'ahd-nāmede iş bu şartıñ maḥşûş tazmîni için temāmen ve kāmilen cehd iderim deyu ta'ahhüd eyliyor çünkü bu mādde dāimā imparator-ı muşārun-ileyh cenâblarınıñ devlet işlerinde ve 'ālî himmetindedir

madde 5

fransa imparator ve italya padişah taraflarından bir sefir-i ruḥşat-guzâr-ı mûte'ayyin İran şahınıñ der-sa'adetinde muḳîm olsun

madde 6

İrân pâdişâh cenâbların piyâde ‘asâkirini ve toplarını ve kal’aları frenk ma‘rifeti üzere ta‘lîm ve tertîbine iştiyâkı bildirüb fransa imparator ve italya pâdişâh cenâbları buña binaen top seferiye ve harblu tûfeng şâh tarafında lâzım olan ne kadar ma‘lûb olursa irsâline ta‘ahhüd eyliyor ve bu silâhların kıymeti frengistân kıymetiyle medfû‘ oluna

madde 7

İrân devletniñ kal’aları frenk ‘âdeti üzere tahşîn ve top hânları tertîb ve piyâde ‘askeri ta‘lîm itmek için topçı ve mühendis ve ta‘lîmçi mu‘teber ofisîyâlarından İrân pâdişâhı cenâblarına ne miqdâr münâsib görölürse İrsâl itmesine fransa imparator ve italya pâdişâhı ta‘ahhüd ider

madde 8

İrân pâdişâhı kendi tarafından ingiltîrâ ile her vechiyle mukâtebe ve murâsele ka‘t‘ eylemesine ve hâlen mezkûr tayifeye sefer açmasına ve düşmâlık üzere hareket etmesine ta‘ahhüd eyleyüb binâ-en‘aleyh Bonbâya mersûl olan şâhın sefîri rücû‘una emr oluna

ingiliz kunpâniye tarafından İrânda ve benderlerinde mu‘kîm olan balyos-ları ve sâir vûkelây(ı) ikâmetlerinden fî’l-hâl merdûd ola ve İngiliz mâları ve metâ‘ları zabt itmesine ve ticâretleri berren ve bahren ka‘t‘ itmesine pâdişâhâne fermân oluna ve bu seferiñ va‘ktinde İngiltîrâ tarafından sefâret için ve yâhûd diger bahânesiyle geleni merdûd ola

madde 9

fî’l-müstakbel eger rusya ve İngiliz devletleri İrân ve fransa devletleri üzerine ittifâk iderler ise fransa ve İrân devletleri dahî ittifâk u ittihâd üzere olsunlar işbu iki devletlerin bîrisiniñ tarafından ‘adâvet zühûr ederse ol bîrine resmen haber verendeği gibi düşmân üzerine hareket oluna ve o eânâda a‘lâ mâddede şerh olunan vechiyle ‘amel oluna

madde 10

İrân pâdişâh ağvân tâyifesiyle ve sâyir kândeher tâyiflerle ittifâk edüb ve memleketlerinden ‘ubûru müşâhhas olduğunda hindistânda ingilizni yedinde olan memleketleri teşhîr etmek için ingiliz üzerine temşîyye-yi ‘asâkir oluna

madde 11

eger fransızların bir donanması İran deryâhında ve İran benderlerinde zuhûr iderse iktizâ üzere olan teshîlât ve mu'âvenet ve muhabbet-i kâmile ile maqbûl olsun

madde 12

hindistândaki ingiliz memleketlerine hücum itmek için karâdan bir leşker irsâl etmesi fransa imparatoru niyetlerinde ise ittiḥād üzere İran pâdişâh leşker-i mezkûru kendi toprâından 'ubûru virsün ve lakin öyle ešnâda muḳaddemâ iki devletler mâ-beyninde maḥşûş 'ahd-nâme merbûṭ olunub ve mezkûr 'ahd-nâmde ne rāhine müteveccih olcekleri ve ne

vech ile zehâyir ve merâhilât için tedârik görüncekleri ve ne miḳdâr İran 'askerinden berâber irsâl İran devletine münâsib olcaḳları bu mezkûr 'ahd-nâmede tafşîlen meşrûḥ olsun

madde 13

bundan a'lâ iki mâddelerin mücebince yâḥûd donanmâ ve yâḥûd 'askerlere her şey ki virilirse İran ehline gibi kıymeti ve bahâsı ile virilsin

madde 14

bundan a'lâ onkinci mâddesinde mezkûr olan şartları fransa devletine müşahḥas olsun binâen-'aleyh ne ingiltirâ ve ne rusya devletlerine işbu şartlar hiçbir yerde merbûṭ olmasın

madde 15

tüccâr umûrları için ve devleteyn intifâ'ı için ticârete müte'allik bir 'ahd-nâme tehrânda merbûṭ olsun

madde 16

inşâllahu te'âlâ işbu 'ahd-nâme-i humâyûnuñ rızâ-nâmeleri işbu târiḥ dört âydan soñra tehrânda tebdîl oluna

tahrîren imparator-ı a'zamîñ ordusunda finkeşteyn nâm fî şafer sene 1222
[imza] Hugues Maret

Antlaşma Metninin Aslı⁵

5 Antlaşma metninin aslı Louvre Müzesi'ndedir.

اولدغی فرانسه ایمپراطوری وایتالیه پادشاهه

مشخصی و معلومدر

ماده ۴

فرانسه ایمپراطور وایتالیه پادشاه روسیه دولتی
کورجستاندن اخراج و بتون ابران خاکندن اخراج
وئرکنه مجبور ایللمی ایچون و مستقبیل عهدنامه ده
ایش بوشرکک مخصوص نفیضی ایچون تمام اوما
جهد ایدرم دیوتعه ایلیمورچوتکه بوماده دیما
ایمپراطور مشارالیه جنابدنک دولت ایشترنده
وظیفه قنده در

ماده ۵

فرانسه ایمپراطور وایتالیه پادشاه طرفندن
بهرسفر رخصتسکرار منعین ابران شاهک
در سعادته مقیم اولسون

ماده ۶

ابرن پادشاه جنابدنک پیاده عساکرنی و طوبی
و قلعلری فرنگ معرفتی اوزره تعلیم و ترتیب
اشتیاقی بلدر فرانسه ایمپراطور وایتالیه پادشاه
جنابدنک بولکه بناطوپ سفربه وحر بلوتفنگک
شاه طرفنده لازم اولدن بقدر مطلوب اولورسه
ارسالانیم ایلیمور و بوسلدرکه قیمتی فرنگستان
قیمتیه مدخوج اولنه

ماده ۷

ابرن دولت نکست قلعلری فرنگک عادی اوزر
تحصینی و طوب خاندری ترتیب و پیاده عسکری
تعلیم انک ایچون طوبی و مهندس و تعلیمچی معتبر

Kaynakça

اوفیسیا الزند ابرن بادشاهی جنابزنده نه مقدار
مناسب کور رسته ایرمال اتمسنه فرانسه اعراض
وابطاله یار شاهی تعهد ابد

ماده ۸

ابرن بادشاهی کندی طرفدن آنکلتیر ایل هر وجهه
مکاتبه و مراسله قطع اتمسنه و حاله مزکور
طابقه سفر اتمسنه و در شملق اوزن حرکت
اتمسنه تعهد ایل یوب بنیاطیه بنیاطیه رسول
اولون شاهک سفیری رجوعه امر اولنه
آنکلتیر کونیانیه طرفدن ابرنده و بندر لنده مقیم
اولن بالیوس لری و سایر وکلای اقامت لندون فی
الحال مردود اوله و آنکلتیر ماری و متاع لری ضبط
اتمسنه و تجارت لری بر و بحر قطع اتمسنه
بادشاهانه فرمان اولنه و بوسفرق وقتند
آنکلتیر طرفدن سفارت انجون و یا خود دیگر
بهانه سیده کلتی مردود اوله

ماده ۹

فی المستقبل اگر روسیه و آنکلتیر دولتی ابرن
و فرانسه دولتی اوزر نه اتفاق ابد لری ابرن
فرانسه و ابرن دولتی و هلی اتفاق و اتحاد
اوزر اولسترایش بویکی دولتی بیر سنک
طرفدن هداوت ظهور ادرسه اول بیرنه

رسمًا خبر و زندگی کجی دشمنان اوزرنه حرکت اولنه
واوشاده اعلیٰ ماده شرح اولنان و جمیل
عمل اولنه

ماده ۱۰

ایران پادشاه افغان طایف سید و سایر
قندهار طایفه لاله اتفاق ادوب و عملکنند
عبوری مستحق اولدقنده هندستانده انکلیز
یدنده اولدن عملکنندری تسخیر اتمک ایچون انکلیز
اوزرنه تمشیه عساکر اولنه

ماده ۱۱

اگر فرانسسز لرن بیر دونانغسی ایران دریاهنده
و ایران بندر لرنده ظهور ایدرسه افتخار اوزره
اولون تسبیح و معاوند و محبت کامله
ایله مقبول السون

ماده ۱۲

هندستانده کی انکلیز عملکنندری هجوم اتمک ایچون
قرادن بیر لشکر ایرسال اتمسی فرانسه ایچر طور
نیتلرنده ایسه اتحاد اوزره ایران پادشاه لشکر
مذکور کی کندی طوبی ایلندن عبور ویرسون
ولیکن اولکه اشاده مفدا ایکی دولتر مایستبه
مخصوص هدا نامه مربوط اولنوب و مرکور
هدا نامه نه رهن متوجه اولجکلری ونه

وجه ایله زخایر و مراحل ایچون تدارک کورنجه
لمری و نه مقدار ایران هسکرندن برابر اسال
ایران دولته مناسب اولمقدی بومذکور عهدنامه
تفصیلاً منسروح اولسون

ماده ۱۳

بوندن اهلاکی ماده لریک موجبید یا خود و ناهله
و یا خد هسکرلره هر شیکی و برلرسه ایران اهله
کی قلمتی و یا سالیله و برلسن

ماده ۱۴

بوندن اهلاکی و کلمتی ماده سنده مذکور اولون
شرطای فرانسه دولته مشخص اولسون
بناعلیه نه انگلتر و نه روسیه دولته این
بوشترطلر هیچ بیر برده مربوط اولسون

ماده ۱۵

تجار امور لری ایچون و دولتی انتضای ایچون
تجارنه متعلق بیر عهدنامه قمرانده مربوط اولسون

ماده ۱۶

انشاء الله تعالی ایق بوم عهدنامه هم ایونک رضانامه
اشبوتایونج دورت آبدن صکره نمرانده تبدل اولنه

محرم ایچرا طورا عظمک اوردوسنده فنلستق نام سے جهر

Imquersulhan

Kaynakça

- Başkan, Özcan, (1988), *Bildirişim*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Ergin, Muharrem, (2008), *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Erkan, Erol, (2014), “Hakikati İnşa Aracı Olarak Din Dili”, *The Journal of Academic Social Science Studies*. (Erişim Tarihi: 22.6.2017)
- Heidegger, Martin, (1997), *Tekniğe Yönelik Soruşturma İstanbul*, AFA Yayınları, İstanbul.
- Saussure, Ferdinand, (1998), *Genel Dilbilim Dersleri*, Çev. Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul.
- Uzman, Mehmet, (2015), *Kırgızistan’da Dil Durumu Kırgızcanın İhyası*, Taipei, Tayvan.
- The Collections of the Museum of the History of France - AE/III/54/b -
- Great record documents the history of France; Anthology No record 03,700
- Museum Fund Series iron chestand Museum, Museum of foreign documents Cote AE/III/54/a
- Quoteoriginal AF / IV / 1702/1er folder / parts 1 and 2
- <http://salariyan.arzublog.com/post-63532.html> (Erişim tarihi: 25.6.2017)
- Sarıcaoğlu, Fikret, https://www.academia.edu/11167195/Akkoyunlular_Karakoyunlular_Safeviler (Erişim tarihi: 12.5.2017)
- <http://kaspi.az/az/ermenistani-danisiqlar-masasina-oturmaa-mecbur-etmeliyik/> (Erişim tarihi: 27.6.2017)
- <http://www.azadliq.az/xeber/171076/171076/> (Erişim tarihi: 27.6.2017)